

Psalm 94:1,2 – In welke zin is Jehovah een ‘God van wraak’?

De aanhef van Psalm 94 valt veel Bijbellezers nogal rauw op het dak. De Almachtige wordt daar aangesproken met ‘God van wraak’, ‘God van vergelding’, of met woorden van gelijke strekking (zie hieronder diverse vertalingen). Wraak en vergelding worden vaak gezien als een harde en primitieve reactie, als iets dat in feite niet past bij een God van liefde. Daarover is al veel gezegd en geschreven, van oudsher af tot op deze dag. Deze toelichting is niet bedoeld om die materie grondig uit te werken, wel om iets te zeggen over de grondtekst en over de vertaling; een correct uitgangspunt is van belang voor iedere interpretatie.

In feite hebben we hier te maken met het probleem van goed en kwaad. Was het maar zo dat er alleen maar goed bestond! Maar het bestaan van slechtheid naast het goede is een realiteit die zich in alle hardheid aandient als men intens kwaad moet ondergaan of machteloos aanschouwt. Dan dringen zich gedachten op die om een plaats vragen. Dat geldt ook voor degene die onvoorwaardelijk met God leeft, zoals we dat van de psalmschrijvers met beslistheid zeggen. Uiteraard is liefde verkieslijker dan wraak. En het is een groot inzicht dat het goede het kwade overwint, dat daar waar wraak weer wraak oproept, liefde en vergeving vaak genezend werken. Toch is dat niet altijd de keuze; de werkelijkheid is vaak gecompliceerder dan hoe die van grote afstand wordt waargenomen – afstand in tijd en omstandigheden. In plaats van hen die verschrikkelijk lijden meemaken moraliserend voor te schrijven hoe men dient te reageren, is het beter dat lijden serieus te nemen en degene die werkelijk lijdt te begrijpen.

Dan de verzen 1 en 2 in de transliteratie en een woord-voor-woordvertaling:

	a	b
<i>transliteratie</i>	1 éel-n.qaamóot J.howáah	éel n.qaamóot hoofféa"
	2 hinaaSée SJoféET haa.áareTS	haaSJéev g.móel "ál-gee iém
<i>woord-voor-woordvertaling</i>	1 god van wraaknemingen JHWH	god van wraaknemingen (ver)schijn!
	2 verhef u toch rechtsprekende van de aarde	doe terugkeren genoegdoening op hooghartigen

Een aantal vertalingen als vergelijking:

<i>Statenvertaling:</i>	O God der wraken, o HEERE, Gij, Rechter der aarde! verhef U;	God der wraken, verschijn blinkende. breng vergelding weder over de hovaardigen.
<i>Herziene Statenvertaling:</i>	O God van alle wraak, HEERE, Rechter van de aarde, verhef U,	God van alle wraak, verschijn blinkend! vergeld de hoogmoedigen naar wat zij verdienen.
<i>NBG:</i>	God der wrake, HERE, Verhef U, Richter der aarde,	God der wrake, verschijn in lichtglans. breng vergelding over de hovaardigen.
<i>NW:</i>	O God van wraakoefeningen, Jehovah, Verhef u, o Rechter der aarde.	o God van wraakoefeningen, verschijn in lichtglans! Doe vergelding wederkeren over de hoogmoedigen.
<i>Soncino Books of the Bible – The Psalms:</i>	O LORD, Thou God to whom vengeange belongeth, Lift up Thyself, Thou Judge of the earth;	Thou God to whom vengeange belongeth, shine forth. Render to the proud their recompense.
<i>A.C. Feuer - Tehillim:</i>	O God of vengeance, HASHEM, Arise, O Judge of the earth,	O God of vengeance, appear! Render recompense to the haughty.
<i>Buber/Rosenzweig – Preisungen:</i>	Gott der Ahndungen, DU, Erhebe dich, Richter der Erde!	Gott der Ahndungen, erscheine! Kehre wider die Hoffärtigen das Gereifte!
<i>Friedrich Baethgen – die Psalmen:</i>	Jahve, du Gott der Rache, Erhebe dich, Richter der Erde,	Gott der Rache, erscheine! Vergillt den Übermütigen [ihr] Tun.
<i>Gerhardt/van der Zeyde:</i>	God der wrake, Jahwe, verhef U, richter der aarde,	God der wraak openbaar U: Tref met vergelding de trotsen.
<i>Willibrordvertaling (1996):</i>	HEER, God van vergelding, Treed op, rechter van de aarde,	God van vergelding, verschijn in uw gloed. geef aan grootsprekers wat zij verdienen.
<i>Naardense Bijbel:</i>	God die zal wreken, o ENE, o rechter der aarde, verhef u,	o God der wrake, verschijn! keer tegen trotsen wat zij bewerken!
<i>NBV:</i>	God van vergelding, JHWH, Verhef u, rechter van de aarde,	God van vergelding, verschijn in luister. geef de hoogmoedigen hun loon.
<i>NIV:</i>	O LORD, the God who avenges, Rise up, O Judge of the earth,	O God who avenges, shine forth! Pay back to the proud what they deserve.
<i>TLVG:</i>	O God van wraakgerichten, Jehovah, Verhef U, o Rechter der aarde,	o God van wraakgerichten, treed in het licht! zet het hun betaald die zo hooghartig zijn.

Ongetwijfeld heeft de psalmist niet de behoefte heeft gehad om, denkend over God en Gods eigenschappen, een gedicht te schrijven over wraak, dat was niet zijn thema. Dat betekent dat er daadwerkelijk verschrikkelijke omstandigheden moeten zijn geweest die hem als het ware noopten zo te schrijven. En dat klopt ook; hij schrijft in vers 5 tot 7:

Maar Uw eigen volk, Jehovah, verbrijzelen zij,
Uw eigen bezit vernederen zij;
ze brengen weduwe en vreemdeling om
en vermoorden de wezen,
terwijl ze nota bene nog zeggen:
'Jah, ach, die ziet dat toch niet;
de God van Jakob merkt het niet eens!'

Wie die tegenstanders zijn, is niet geheel duidelijk. Wel wordt in vers 20 over hen geschreven:

Heeft die 'zetel des verderfs' maar iets met U van doen,
zij die 'in naam der wet' slechts onheil stichten?

Moord en doodslag in naam der wet! Weerloze mensen die worden vermoord! Mag men iemand die daarover een hartenkreet laat horen kapittelen om de gedachte aan wraak en genoegdoening? Zijn het in feite niet de woorden van iemand die zich tegen dat machtsmisbruik niet op een andere manier kan verdedigen?

Daarbij komt dat de psalmist hier niet iets nieuws verkondigt, wat hij zegt is geheel conform de Mozaïsche Wet. Daarin stond immers dat men geen wraak mocht nemen jegens zijn volksgenoten; zelfs wrok was uit den boze (zie Lev. 19:18: woorden van God zelf, ondertekend met 'Ik ben Jehovah'). Dat gebod was op zich geen gemakkelijk advies als men verschrikkelijk onrecht moest ondergaan, maar het maakte het wel mogelijk om afstand nemen van die maar al te menselijke gevoelens. In het verlengde daarvan luidt later het Godswoord verklarend: 'Aan mij is de wraak en de vergelding!' (dat staat in Deut. 32:35 en werd een deel van de Bijbelse levensvisie zoals Psalm 94 juist bewijst). Het gevolg van deze visie was juist dat de vicieuze cirkel van wraak-op-wraak kon worden doorbroken. Men kon zijn gevoelens ergens kwijt.

Dezelfde opvatting is terug te vinden in de latere christelijke boeken, zoals Rom. 12:19 en Hebr. 10:30 waarin uitgerekend de tekst uit Deuteronomium wordt geciteerd; zie ook Matth. 25:41-46, etc. We lezen daar in wezen dezelfde taal. Het lijkt mij niet reëel om in die latere boeken een ontkenning daarvan te zien.

De uitspraak uit Deut. 32:35 kan helpen om onrecht te verdragen en te verduren. Dat is niet gemakkelijk, want in heel wat psalmen roept de dichter God vertwijfeld aan: 'Hoe lang nog?' Maar net zo vaak wordt ook het vertrouwen uitgesproken dat God zal ingrijpen. En waar men overwinning op het kwaad ziet, daar wordt dat opgevat als bewijs dat God ingrijpt en zijn volk beschermt. Het is dus van belang om vast te stellen dat Psalm 94 in de eerste plaats iets zegt over de psalmist. De reden waarom hij dit zei dient dus centraal te staan, en dat vanuit het besef dat de Mozaïsche Wet voor hem een realiteit is.

Dat de psalmist God in vers 2 als 'Rechter der aarde' aanspreekt, betekent mijns inziens dat de in vers 1 genoemde wraak niet de betekenis heeft van kwaad met kwaad vergelden; het gaat evenmin om buitenproportionele wraak. Het is een rechterlijk ingrijpen naar rechtvaardige normen, waarbij het oordeel niet aan de mens is, maar aan de rechtvaardige Rechter. In *Soncino Books of the Bible – The Psalms* wordt bij Psalm 94:1 J.H. Hertz geciteerd, die zegt mijns inziens terecht:

The moment we recognize righteousness to be an essential quality of the Divine Nature, it is impossible to overlook the penal activity of the Divine government. A righteous God cannot condone sin, crime and inhumanity. When the righteous were oppressed, and the wicked triumphant, the Psalmists deemed it not only allowable, but their sacred duty, to pray for the destruction of insolent rulers, who poisoned the fountains of justice and crushed the poor, the widow and the orphan.

Daarmee zijn we bij de vertaling van vers 1. Zoals op de vorige bladzijde te zien is, kiezen diverse vertalingen voor de meervoudsvorm - daarmee wordt de Hebreeuwse tekst letterlijk weergegeven. Andere gebruiken het enkelvoud, 'wraak' (of 'vengeance' of 'Rache', etc.). Die keuze heeft soms te maken met de taalkundige vrijheid die de vertaler zich veroorlooft, soms zijn er specifieke argumenten, zoals in *Soncino Books of the Bible – The Psalms*, waar het volgende commentaar staat:

Thou God, to whom vengeance belongeth, lit. 'God of vengeance', the plural of intensity, i.e. God of great vengeance, or God Who avenges thoroughly. We must not associate any idea of vindictiveness with the word *vengeance*; it rather comes close to the word 'retribution' (cf. *vengeance is Mine, and recompense* (lit. payment) . . . *for the Lord will judge his people*, Deut xxxii, 35f.).

Dit argument weerspiegelt een vaker voorkomend taalgebruik: Psalm 28:8, 42:6, 53:6, 68:36, 73:17, 106:7 etc., om er een paar te noemen. Als er met het meervoud iets enkelvoudigs wordt aangeduid, bijvoorbeeld 'tabernakel' of 'tempel', dan ligt het voor de hand om het meervoud sowieso als een blijk van grootsheid te zien. In andere gevallen is het niet altijd gemakkelijk om te bepalen wat er met die meervoudsvorm wordt bedoeld. Het vervolg is dan ook niet bedoeld als kritiek op bepaalde manieren van vertalen.

In Psalm 94:1 komt het woord **n.qaamóot** twee keer voor, het is het meervoud van **n.qaamáah**. Dat woord is afkomstig van de werkwoordstam **naaqám**. Benjamin Davidson geeft in *The Analytical Hebrew and Chaldee Lexicon* als betekenis 'to avenge, take vengeance for'; andere handboeken stemmen daarmee overeen. Het *Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament* door Jenni/Westermann schrijft over deze werkwoordstam en een paar afgeleide woorden:

- Das Verbum wird im Hebr. als q. "rächen, sich rächen, Rache nehmen" (...) Abgeleitete Substantive sind
- das Verbalnomen *naqam* "Rache" und
- das fem. Abstraktum *n'qama* "Rache".

Het eerste woord, mannelijk, **naaqám**, komt zo'n 17 keer voor in de Bijbel en, opmerkelijk, staat altijd in het enkelvoud. Het tweede woord, vrouwelijk, **n.qaamáah**, komt zo'n 27 keer voor en komt zowel in enkelvoud voor als in het meervoud. De meervoudsvormen staan dus in Psalm 94:1, maar ook in Recht. 11:36, 2 Sam. 4:8, 2 Sam. 22:48 (= Psalm 18:48) en in Ez. 25:17. Zou er op deze plaatsen nooit een feitelijk meervoud zijn bedoeld in de zin van 'wraaknemingen', 'wraakoefeningen' of 'wraakgerichten'? Zou er altijd een 'intensiteitsmeervoud' zijn bedoeld? Dat lijkt niet waarschijnlijk; dan zou er nooit een feitelijk meervoud zijn, terwijl dat toch een normale vervoeging is. Waar zou de ene, en waar zou de andere vorm de voorkeur moeten hebben? Nadere analyse heeft mij daarover niet veel opgeleverd; het is daarom moeilijk om op grond van taalkundige gegevens een gefundeerde uitspraak te doen. Toch was een keuze noodzakelijk, waardoor de vraag blijft: wat is in Psalm 94:1 het beste, een intensiteitsmeervoud of een gewoon meervoud?

Opvallend is dat er heel weinig vertalingen zijn die het echt als een intensiteitsmeervoud vertalen (bijvoorbeeld met 'grootse wraak' of 'volledige wraak'); eigenlijk gaat alleen de *Herziene Statenvertaling* enigszins in die richting met 'God van alle wraak'. Ook *Soncino Books of the Bible – The Psalms*, expliciet die mening toegedaan, vertaalt met 'to whom vengeance belongeth'; zij volgen evenmin de formuleringen in de voetnoot. Veel vertalingen hebben al met al gewoon een enkelvoud zonder intensiteitsaanduiding, een enkele vertaalt het met een werkwoord, enkele andere hebben een gewoon meervoud, zoals de *Statenvertaling*, de *Nieuwe-Wereldvertaling*, *Preisungen* en *TLVG*. De vertaling 'wraakgerichten' is gekozen om ook het verband te leggen met het feit dat Jehovah in deze psalm als een rechter wordt aangesproken.

Er is een klein verschil nog tussen de aanduiding voor God in de eerste en tweede regel. De eerste keer is het **éel-n.qaamóot**, mét een verbindingsstreepje (een **maqéef**) waardoor de twee woorden nog nadrukkelijker worden gekoppeld met extra nadruk op het laatste woord; de tweede keer is dat streepje er niet en is de koppeling dus ietsje lossler. Een miniem verschil, want de bewoordingen zijn gelijk. Een aantal vertalingen proberen toch aan het genoemde verschil uitdrukking te geven door een iets andere bewoording te kiezen. In de *TLVG*-vertaling is dat niet gedaan.

Niet onvermeld mag blijven dat er een nadeel kleeft aan een weergave in het enkelvoud, zoals de vertaling 'God van wraak', of 'God van vergelding'. Dat lijkt veel op teksten waar wordt gesproken over 'dag van wraak/verrgelding', zoals bijvoorbeeld in Jes. 34:8, 61:2, 63:4. Daar is het terecht in het enkelvoud, ook de grondtekst heeft dat, en het wijst op een dag die 'wraak' als bepalend kenmerk heeft (dikwijls gecontrasteerd met perioden van goddelijke gunst). Door te schrijven 'God van wraak' wordt de indruk gewekt dat wraak een bepalend kenmerk van God zou zijn. Een misvatting. Jehovah is niet een God van wraak; wraak is niet een belangrijke karakteristiek van hem. Hij beschrijft zichzelf (Ex. 34:6, Num. 14:18) veeleer als 'langzaam tot toorn, maar overvloedig in loyale liefde', en kwam zo ook bekend te staan (Neh. 9:17, Psalm 86:15, 103:8, 145:8, Joël 2:13). Maar hij is ook een 'God van gerechtigheid' en dat impliceert ook straf of vergelding indien nodig, zoals Nahum 1:3 ook aangeeft. Maar dat blijft 'indien nodig' en niet met genoegen. De foutieve indruk dat Jehovah een 'God van wraak' zou zijn, wordt mijns inziens niet gewekt door het meervoudig weer te geven, zoals de grondtekst dat dus heeft, bijvoorbeeld als 'God van wraakgerichten'. Hoe dan ook, deze keuze is gevolgd in de TLVG-vertaling.

Vers 1 eindigt met de uitroep **hoofiáa**", een oproep in de vorm van een gebiedende wijs, in de oorzakelijke vorm van het werkwoord **jaafá**". Enkele handboeken:

- Brown/Driver/Briggs schrijven in *Hebrew and English Lexicon of the Old Testament*:
shine out or forth, send out beams, cause to shine (...)
- Koehler / Baumgartner hebben in *Lexicon in Veteris Testamenti Libros*:
strahlend sichtbar werden *shine forth beaming* (...) Gott in d. Theophanie *God in theophany*
- Gesenius in *Hebräisches und Aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament* :
-1. hervorbrechen lassen (Licht) (...) -2. Licht verbreiten leuchten (...) bes. v. Jahve: im Lichtglanze *erscheinen*
- Fürst geeft in *Hebräisches und Chaldäisches Handwörterbuch über das Alte Testament* de volgende verklaring:
1) glänzen, schimmern, scheinen (...) übertr. *Erscheinen*, d. h. sichtbar werden, von Personen: *vornehm sein* (...)

De vraag die in deze imperatief ligt opgesloten geeft al aan dat het onrecht op het moment van schrijven nog voortduurt; God heeft zich kennelijk nog niet als rechter laten gelden en de psalmist vraagt Jehovah om zich te manifesteren als de rechtvaardige en machtige rechter om de onschuldigen te bevrijden en de boosdoeners te straffen. De psalmist vraagt niet expliciet om in een specifieke vorm te verschijnen, in lichtglans of met lichtstralen, etc.; hij vraagt God vooral om als rechter te *verschijnen*.

Zoals in het Nederlandse woord 'verschijn' op zichzelf al geassocieerd is met 'schijnen', zo geldt dat ook voor het overeenkomende Hebreeuwse woord. Terugvertaald levert het werkwoord 'verschijnen' dan ook precies dit Hebreeuwse woord op. Wanneer zou men dan moeten vertalen met 'verschijn in lichtglans'? Het ligt voor de hand om hierin de context bepalend te laten zijn. In veel Bijbelteksten wijst de context beslist op zo'n vertaling, zoals in Deut. 33:2, Job 3:4, 10:3,22, 37:15. Maar dat betekent niet dat de toevoeging van 'lichtglans' of 'lichtstralen' in alle gevallen noodzakelijk is. Al met al lijkt het het meest voor de hand te liggen om in Psalm 94:1b het laatste woord eenvoudig te vertalen met 'verschijn!'. In de vertaling *Tot lof van God – het Boek der Psalmen* is een synonieme uitdrukking gebruikt: 'treed in het licht!' Alhoewel die uitdrukking een goede omschrijving is van het verzoek aan God om zich als rechter te manifesteren, prefereer ik achteraf bezien toch de weergave 'verschijn!'

In het verlengde daarvan is ook Psalm 94:2 nog van belang. De tweede regel luidt als volgt: **haaSJéev g.móel "ál-gee.iém**, letterlijk 'doe terugkeren genoegdoening op hooghartigen'. Het woord **g.móel** wordt in Lisowsky's *Konkordanz zum Hebräische Alten Testament* omschreven als (d/e/l) *Tat, Vergeltung / act, recompense / actio, compensatio*. In Pimentels *Woordenboek Hebreeuws Nederlands* staat als vertaling *beloning, vergoeding*. Het kan ook worden omschreven als *verdiende loon*, of *dat wat iemand toekomt*. Het wordt zelden gebruikt in de betekenis van *straf*.

Van betekenis daarbij is ook het werkwoord in combinatie waarmee **g.móel** wordt gebruikt. Zie hieronder een aantal citaten (waarbij overigens het woord **g.móel** soms wordt voorzien van een bezittelijk suffix, dus 'jullie loon, 'hun loon', etc.):

- a. Een aantal keren komt het voor in combinatie met het werkwoord 'betalen', waardoor het werkwoord de betekenis zou kunnen krijgen van 'vergeldden', zoals in Jes. 59:18, 66:6, Jer. 51:6, Joël 4:4a (in de meeste vertalingen 3:4a), Psalm 137:8, Spr. 19:17.
- b. Maar het wordt ook gecombineerd met het werkwoord 'terugdoen': in 2 Kron. 32:25, Ob. 15, Joël 4:4b,7 (in de meeste vertalingen 3:4b,7), Psalm 28:4b, Psalm 94:2 en in Spr. 12:14. In dit geval wordt het werkwoord vaak vertaald met 'terugdoen', 'doen terugkeren/komen', maar soms wordt de combinatie ook wel weergegeven met 'vergeldden'.

Fürst geeft in *Hebräisches und Chaldäisches Handwörterbuch über das Alte Testament* de volgende toelichting op de combinatie met 'terugdoen', **heesJlév g.móel**: eig. *die That Jmdm. zurückgeben* d. h. *vergelten* (...). Aansluitend noemt hij de combinatie met 'betalen' overigens min of meer synoniem.

Psalm 94:2b is een uitspraak die vooral iets zegt over de psalmist. Degene die door het onrecht en lijden Jehovah aanroept als 'God van wraakgerichten', doet een beroep op God om het kwaad ook te vergelden, dat staat vast. De TLVG-vertaling, 'zet het hun betaald die zo hooghartig zijn', klinkt misschien niet zo diplomatiek, maar het is een manier om vorm te geven aan dié gevoelens, want mensen die lijden ondergaan, plegen hun woorden doorgaans niet op een schaalteje te wegen, maar roepen soms juist ongepolijst vanuit de bekommernis van hun hart ...

Strikt genomen zou die uitroep mijns inziens beter passen bij de eerstgenoemde optie, de combinatie met 'betalen'. Maar omdat het is gecombineerd met het werkwoord voor 'terugdoen', kies ik bij nader inzien toch voor een andere vertaling: 'breng vergelding over hen, hovaardig als ze zijn ...'.

Daarbij zijn nog twee kleine veranderingen doorgevoerd:

- a. Het woord 'hooghartig' is vervangen door 'hovaardig' (niet alleen prachtig woord, maar ook met net een andere gevoelswaarde dan 'hooghartig').
- b. Dat laatste is bovendien als een soort bijzin opgenomen met afsluitend een beletselteken - de drie puntjes die de zin in feite iets open houden. Dit om duidelijk te maken dat Gods vergelding niet bedoeld is voor mensen die alleen maar hooghartig of hovaardig zijn. Die vergelding is veeleer bedoeld voor de gewetenloze lieden zoals die hierna beschreven worden; die zijn bovendien hovaardig zoals ook blijkt uit het vervolg. Dat is wat de tekst kennelijk wil zeggen.

Ook al betreft het hier meer een verbetering, deze modificatie zal ook worden gedocumenteerd in het Erratum. Hieronder de verbeterde passage in zijn geheel.

Psalm 94:1-7:

O God van wraakgerichten, Jehovah,
o God van wraakgerichten, verschijn!
Verhef U, o Rechter der aarde,
breng vergelding over hen, hovaardig als ze zijn ...

O die gewetenloze lieden, hoe lang nog, Jehovah?
O die gewetenloze lieden, hoe lang kraaien zij het nog uit?
Zij slaan van alles uit, spuien brutaliteiten;
al die boosdoeners steken zichzelf omhoog.
Maar Uw eigen volk, Jehovah, verbrijzelen zij,
Uw eigen bezit vernederen zij;
ze brengen weduwe en vreemdeling om
en vermoorden de wezen,
terwijl ze nota bene nog zeggen:
'Jah, ach, die ziet dat toch niet;
de God van Jakob merkt het niet eens!'

Voor het laatst bijgewerkt: 19 april 2011